

Hem och hemlöshet

Sensommaren 1945 för nästan exakt sjuttio år sen kom en ung man till en plats i Småland som heter Öreryd. Det är en mycket liten plats längs Nissastigen mellan Jönköping och Gislaved, och vet man inte om att den ligger där kan man lätt missa den. Kanske lättare idag än för sjuttio år sedan, då här fanns ett mottagningsläger för överlevande från de nazistiska koncentrations- och dödslägren, vilket var svårt att missa för den som råkade fara förbi.

Under större delen av kriget hade Öreryd varit fyllt av norska flyktingar, men samma dag i maj som kriget tog slut, hade norrmännen marscherat till järnvägsstationen i Hestra – ”under vajande fanor och klingande spel” som det stod i lokaltidningen – eftersom de hade ett hem att återvända till.

Den unge mannen däremot hade inget hem att återvända till. Av den värld där han en gång hade haft ett hem fanns ingenting kvar, samtidigt som det fortfarande var högst osäkert om den värld som han hade kommit till, och som för tillfället bestod av några träbaracker på en allmänning nedanför kyrkan i Öreryd, någonsin skulle kunna bli ett hem.

Inte bara ett hem i bemärkelsen tak över huvudet, utan ett hem i bemärkelsen fast mark under fötterna.

Det var fortfarande högst osäkert om han ens skulle få stanna i det nya landet, som i en kombination av storsinnet och samvetskval hade accepterat att högst tillfälligt härbärgera trettiotusen människor från uppsamlingslägren i Europa.

Om han hade kunnat språket, och det kunde han ännu inte, så hade han den 15 september 1945, exakt på dagen för 70 år sedan, i en tidning som hette Dagens Nyheter, på det som kallas ledarplats, kunnat läsa en varning för att låta de ”polsk-judiska flyktingarna”, som det hette, stanna kvar.

”Vi är inte vana vid att handskas med människor så främmande för svensk åskådning och standard”, varnade Dagens Nyheter.

Sjuttio år senare kan jag konstatera att den unge mannen, som blev min far, och en ung kvinna, som blev min mor, och som hade kommit till Sverige lika hemlös som han, inte bara stannade kvar, utan också lyckades att skapa ett slags hem här – om inte så mycket för sig själva, så för sina barn och sina barnbarn och sina barnbarnsbarn.

Hur mycket hem behöver en människa? frågade en gång författaren Jean Améry. Jean Améry föddes i Wien som Hans Mayer, men efter att ha överlevt Auschwitz bytte han namn eftersom han inte längre ansåg sig höra hemma i det tyska språket och den tyska kulturen, än mindre i Tyskland eller sin barndoms Österrike.

Det annars mycket tyska ord för hem som Améry använder i sin fråga är *Heimat*.
Wieviel Heimat braucht der Mensch? frågar han.

Och tillägger genast: "Heimat är barndomens och ungdomens landskap. Den som förlorat sitt Heimat förblir en förlorare."

Så hur mycket hem behöver en människa?

"Desto mer, ju mindre hon kan ta med sig av det", svarar Améry.

Jag tror att människor som förlorat sitt hem genom att tvingas fly eller gå i exil allt som oftast kan bygga sig ett nytt hem någon annanstans, om inte för sig så för sina barn, men jag tror som Améry att det förutsätter att de kan ta något av sitt *Heimat* med sig, åtminstone minnet av det, och jag delar till fullo hans respekt för hemlöshetens helvete. Att vara hemlös i Amérys bemärkelse är just att sakna fast mark under fötterna. Det är att sakna en plats där man kan göra sig förstådd utan att behöva säga särskilt mycket och bli sedd utan att ständigt behöva göra sig synlig. Det är att sakna ett sammanhang där det betyder något vem man är och vad man gör, oavsett vem man är och vad man gör.

I den bemärkelsen kan vi mycket väl bli hemlösa utan att röra oss ur fläcken och i den bemärkelsen kan hemlösheten mycket väl bli det spöke som närmast hemsöker Europa.

Hem är annars Europas geopolitiska specialitet. För många hem på för liten yta, närmare bestämt, åtminstone att döma av de många europeiska krig som utkämpats för att flytta på gränser och folk och befästa ett hem på ruinerna av ett annat och som därmed gjort folkfördrivning och hemlöshet till en genuint europeisk erfarenhet.

Den som har ett problem med att skilda språk, religioner och kulturer lever tätt inpå varandra, i nära beröring med varandra, har i grunden ett problem med Europa. Den mångkulturella trängseln är inte ett illasinnat påfund av Europas fiender, inte heller en följd av de senaste årtiondenas migrationsströmmar (även om de onekligen har gjort sitt till). Mångkulturen är Europas öde och utmaning vare sig européerna vill det eller inte och oavsett hur många gränser de genom historien försökt befästa mellan sig.

I sanningens namn har Europa därvid ett problem med sig självt eftersom européerna (vilka de nu är) ännu inte lyckats göra ett hem av sitt öde. Många kulturer har sitt hem i Europa men den europeiska gemenskapen eller unionen har tills vidare inte blivit ett hem för någon. Trots flaggan och parlamentet och domstolen och euron har EU förblivit en plats där de nationella delarna är större än den europeiska helheten.

Det här har om inte förr blivit uppenbart när helheten sviktar och marken gungar och behovet av något fast att hålla sig i växer, och allsköns hemmahörigheter, nya som gamla, verkliga som överkliga, erbjuder sig att ersätta den säkerhet som flytt, och det nya Europa alltmer börjar likna det gamla.

Att göra ett hem av Europa är ingen enkel sak och ett hem i Amérys bemärkelse kan Europa aldrig bli. Men utan ett europeiskt hus där de många hemmen på den lilla ytan kan förmås att dela tak över huvudet och mark under fötterna och om det kniper, bröd på bordet, öppnar sig en väl upptrampad stig mot europeisk splittring, försvagning och självförstörelse.

”Det enda vi säkert vet om Europas framtid är att den har en lång historia emot sig”, skrev jag i en tidningskolumn för tjugo år sedan.

Den gången hade jag gott hopp om att Europa skulle övervinna sin historia och den europeiska unionen bli det hus som till sist skulle lyckas härbärgera Europas mångkulturella öde – att bli ett hus för många hem.

Jag önskar att jag kunde vara lika hoppfull idag, när den europeiska sammanhållningen står inför sin mest akuta utmaning någonsin.

En utmaning med vilken jag tror den nuvarande idén om Europa riskerar att stå och falla.

Alla inser nog att i ett Europa med öppna inre gränser och en gemensam yttre gräns kan bara finnas ett gemensamt europeiskt svar på flykting- och migrationskrisen.

Eller inget svar alls.

Nationella svar som inte samtidigt är europeiska svar är inga svar.

I varje fall inte i ett Europa där kriserna lär förbli gränslösa oavsett hur många nationsgränser som sakta och smygande sätts upp igen.

Av historisk erfarenhet vet vi att människans behov av hem inte alltid motsvaras av hennes förmåga att bygga det hem hon behöver.

Att historisk erfarenhet vet vi att människan är kapabel att bygga sig de mest blomstrande samhällen – och lika kapabel att alldeles självmant ödelägga dem igen.

Politikens och demokratins yttersta prövosten är förmågan att göra skillnad mellan det ena och det andra.

Detta riksdagsår som alla andra.

GÖRAN ROSENBERG